

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موضوع: پیامدهای تک فرزندی در اجتماع

فرحناز امرائی:1

چکیده

تک‌فرزندی، پدیده‌ای که در دهه‌های اخیر به دلیل ترویج شعار "فرزند کمتر، زندگی بهتر" در ایران و برخی کشورهای دیگر رایج شده، اثرات گسترده‌ای بر اجتماع دارد. در این مقاله که به روش کتابخانه‌ای انجام شده است، اثرات این مسئله بررسی شده است. این پدیده منجر به تغییرات اساسی در نگرش و رفتار خانواده‌ها شده است، به گونه‌ای که بسیاری از زوج‌های جوان فرزندی را مانعی برای رفاه و پیشرفت شخصی خود می‌دانند. کاهش جمعیت و رشد تک‌فرزندی به تضعیف ساختار خانواده و کاهش نیروی انسانی منجر می‌شود که می‌تواند در بلندمدت به ضعف اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی یک جامعه بیانجامد. علاوه بر این، افزایش نرخ تک‌فرزندی با کاهش تعاملات اجتماعی، افزایش فشارهای روانی بر کودکان و کاهش توانمندی‌های جمعی جامعه همراه است. همچنین، این روند می‌تواند به مشکلاتی همچون کاهش نیروی کار فعال، پیری جمعیت و تضعیف هویت ملی و فرهنگی منجر شود. از این رو، نیازمند سیاست‌های فرهنگی منسجم و برنامه‌های آگاهی‌بخش هستیم تا نگرش خانواده‌ها نسبت به فرزندآوری اصلاح شود و میل به داشتن فرزندان بیشتر تقویت گردد، چرا که افزایش جمعیت با شعار "فرزند بیشتر، زندگی شادتری" می‌تواند به تقویت بنیان‌های اجتماعی و اقتصادی کشور کمک کند.

واژگان کلیدی: تک فرزندی، فرزندآوری، اسلام، روابط اجتماعی، اقتصاد، ساختار خانواده،

مقدمه

خانواده به عنوان یکی از بنیادی‌ترین نهادهای اجتماعی، نقش بسیار مهمی در شکل‌گیری شخصیت و هویت افراد ایفا می‌کند. خانواده نه تنها محیطی امن برای رشد و پرورش فرزندان فراهم می‌کند، بلکه به عنوان نخستین مدرسه زندگی، ارزش‌ها، اخلاقیات و هنجارهای اجتماعی را به نسل جدید منتقل می‌سازد.

ازجمله مباحث مهم که در چند دهه اخیر مطرح گردیده موضوع جمعیت و فرزندآوری بوده است. افزایش پرشتاب آسیب‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی و چالش‌های موجود در زمینه فرزندآوری مستلزم ارتقاء سطح بینش و آگاهی خانواده‌ها و ارائه آموزش‌های لازم و انجام پژوهش‌های علمی عمیق و گسترده می‌باشد. تک‌فرزندی یکی از آسیب‌هایی است که در سال‌های اخیر رشد فزاینده‌ای داشته و بسیاری از خانواده‌های ایرانی بدان گرایش پیدا کرده‌اند. عوامل گوناگونی برای گرایش خانواده‌ها به تک‌فرزندی شناسایی شده است. برخی خانواده‌ها به دلیل سختی کشیدن در برخورد با فرزند اول، تمایلی به داشتن فرزندان بیشتر ندارند. برخی دیگر از خانواده‌ها به دلیل شرایط جدید در سبک‌های زندگی پس از تولد فرزندشان دیگر نمی‌توانند بچه‌دار شوند. برخی دیگر به دلیل مشکلاتی همچون مشکل اقتصادی، تربیتی و امکانات رفاهی، به تک‌فرزندی رو می‌آورند.

از منظر دینی و روان‌شناختی تک‌فرزندی نه تنها مورد تأیید نیست بلکه یک آسیب و معضل شناخته شده که می‌تواند اساس موجودیت یک جامعه را سست کرده و بنیان خانواده را متزلزل ساخته و به نابودی بکشانند. بررسی آیات و روایات فرزندآوری و رحمت الهی دانستن کثرت فرزندان^۱ و نعمت و مدد الهی خواندن^۲ آنان می‌تواند بر نقش آنان در استحکام خانواده و جامعه نیز دلالت کند. به عقیده فریدمن نیز حضور فرزندان موجب همگرایی اهداف زوجین و در نتیجه کاهش تعارض‌های آنان می‌شود.^۳

در حقیقت نظام خانوادگی تک‌فرزندی همچون نظام خانوادگی چندفرزندی شمشیری دو لبه است که نقاط قوت آن عبارتند از اینکه صمیمیتی عمیق بین والدین تک‌فرزند ایجاد می‌کند و نظام خانوادگی والدین و فرزندان برقرار است. همینطور میتوان شرایطی را ایجاد کرد که کودک فارغ از مزاحمت دیگران از زندگی خود لذت ببرد. و همچنین والدین قادرند تمام توجه خود را به یک فرزند معطوف سازند نه اینکه آن را میان فرزندان متعدد تقسیم کنند. از طرف دیگر برخی از نقاط ضعف تک‌فرزندی شامل چشم پوشی بر رفتارهای ناپسند کودک، توجه بیش از اندازه به او و وابستگی شدید عاطفی بین فرزند و پدر و مادر است. در کنار آن اصول خانواده‌های تک‌فرزند بسیار متفاوت هستند. نمیتوان مشخصات واحد و کلیشه ای و چارچوب مشخصی برای آنها تعریف کرد. در ادامه باید خاطر نشان کرد که فرزندآوری و تولید مثل در سراسر تاریخ از کارکردهای مهم خانواده است. تک‌فرزندی اگرچه پدیده جدید و بدیعی نیست اما در جامعه و کشور ما هیچ زمانی مانند اکنون فراگیر و گسترده نبوده است. همین مسئله زمینه ساز این شده است که درباره‌ی آن به تحقیق و بررسی پرداخت تا با شناسایی نقاط تاریک آن از شکل‌گیری اتفاقات تلخ جلوگیری کرد.

۱ انبیاء: ۴۸

۲ نوح: ۴۱

۳ هراتیان و ساطوریان، «بررسی تفاوت تعارض زناشویی، باورهای غیرمنطقی، روان‌بنده‌های ناسازگار اولیه و پایبندی‌های مذهبی والدین دارای یک یا چند فرزند»، روانشناسی و دین، سال هشتم شماره ۳.

در راستای تک فرزندی و اثرات آن تحقیقات گسترده‌ای به زبان‌های فارسی و غیر آن انجام شده است که به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود.

اسمیت و جانسون (۲۰۱۵) به بررسی تأثیرات روان‌شناختی تک‌فرزندی بر رشد اجتماعی کودکان پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که کودکان تک‌فرزند در برخی موارد ممکن است با چالش‌های بیشتری در تعاملات اجتماعی مواجه شوند. این کودکان در مقایسه با همسالان خود که خواهر و برادر دارند، ممکن است کمتر به مهارت‌های همکاری و حل تعارض دست یابند، اما از سوی دیگر، توجه بیشتر والدین می‌تواند به تقویت عزت‌نفس و استقلال آن‌ها منجر شود.

چن و براون (۲۰۱۸) به بررسی تفاوت‌های فرهنگی در تربیت تک‌فرزندان در چین و ایالات متحده پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که در چین به دلیل سیاست تک‌فرزندی، والدین تمایل دارند تا انتظارات بالاتری از فرزندان خود داشته باشند، در حالی که در ایالات متحده، توجه بیشتری به نیازهای عاطفی و فردی کودک صورت می‌گیرد. این تفاوت‌ها به تفاوت در نتایج تربیتی و رشد شخصیت کودکان منجر شده است.

کلارک و میلر (۲۰۲۰) به بررسی افسانه‌ها و تصورات غلط مربوط به تک‌فرزندی می‌پردازد. نویسندگان بر اساس مطالعات گسترده نشان داده‌اند که بسیاری از باورهای رایج درباره‌ی انزوای اجتماعی و مشکلات روانی تک‌فرزندان پایه و اساس علمی ندارد. این پژوهش نشان می‌دهد که تفاوت‌های فردی و محیط خانوادگی نقش مهم‌تری در رشد کودکان دارد و تک‌فرزند بودن به تنهایی نمی‌تواند عامل مشکلات باشد.

صادقی و شفیعی (۱۳۹۴) به بررسی تأثیرات تک‌فرزندی بر رشد اجتماعی و عاطفی کودکان پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که کودکان تک‌فرزند در برخی موارد از توانایی‌های اجتماعی کمتری برخوردار هستند و ممکن است در تعاملات گروهی، بیشتر به انزوا گرایش داشته باشند. با این حال، از نظر عاطفی، به دلیل توجه ویژه والدین، احساس امنیت و اعتماد به نفس بالاتری دارند. رضایی و فرهادی (۱۳۹۶) به مقایسه رشد شناختی و عملکرد تحصیلی کودکان تک‌فرزند و چندفرزند در مدارس ابتدایی پرداخته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که تک‌فرزندان به دلیل دریافت توجه و منابع بیشتر از سوی والدین، در زمینه‌های تحصیلی عملکرد بهتری دارند. اما از نظر شناختی، تفاوت معناداری بین این دو گروه مشاهده نشده است.

حسینی و محمدی (۱۳۹۸) به بررسی چالش‌های تربیتی در خانواده‌های تک‌فرزند ایرانی پرداخته است. پژوهشگران در این مقاله نشان می‌دهند که والدین تک‌فرزند به دلیل تمرکز بیش از حد بر تربیت فرزند خود، ممکن است انتظارات غیرواقعی و فشارهای زیادی بر کودک وارد کنند. این فشارها می‌تواند به بروز مشکلاتی در زمینه عزت‌نفس و روابط اجتماعی کودک منجر شود.

در این پژوهش نیز به دنبال بررسی ابعاد گسترده‌تر اثرات تک‌فرزندی در اجتماع هستیم، به بیان دیگر تک‌فرزندی منجر به آسیب‌های گسترده بر فرد و جامعه می‌شود. در این مقاله به دنبال آن هستیم تا با شناخت بهتر اثرات تک‌فرزندی بتوانیم در روند تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری بهتر عمل کنیم.

روش تحقیق در این مقاله به صورت توصیفی از نوع مروری انجام شده است که با استفاده از منابع پیشین و از طریق منابع مرتبط در این زمینه که شامل مقالات مرتبط موجود در کتابخانه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی و اسناد کتابخانه‌ای و مقالات پژوهشی گردآوری شده است.

بنابراین، فرزندآوری نه تنها به عنوان یک فرآیند زیربنایی و مؤثر در ایجاد آرامش و تحکیم خانواده نقش دارد، بلکه باعث ایجاد انگیزه و امید در والدین می‌شود و به آن‌ها کمک می‌کند تا با عشق و علاقه بیشتری به زندگی ادامه دهند.

نوع نگرش والدین به جهان و انسان و اعتقاد به این که پدر یا مادر بودن امری مقدس و مسئولیتی الهی است، نقشی اساسی در ایجاد رابطه مطلوب و مؤثر با فرزند دارد. این نوع نگاه به فرزند به عنوان نعمتی الهی، به والدین کمک می‌کند تا نه تنها از زندگی خانوادگی لذت ببرند، بلکه به واسطه وجود فرزندان، احساس آرامش و اعتماد به نفس بیشتری در زندگی‌شان پیدا کنند. در نهایت، داشتن فرزندان بیشتر می‌تواند عامل دلگرمی والدین و تداوم حیات مشترک آن‌ها باشد و زندگی را برایشان لذت‌بخش‌تر کند^{۲۹}.

29 سراقی و دیگران، «مادر از نگاه اسلام و روان‌شناسی و تعیین مؤلفه‌های نقش مادری بر اساس متون دینی»، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، سال دوم، شماره چهارم

5_ نتیجه گیری

در بررسی اثرات تک فرزندی بر اجتماع ، هرچند در نگاه نخست ممکن است برای برخی خانواده‌ها جذاب به نظر برسد، اما در بلندمدت تأثیرات منفی جدی بر اجتماع دارد. کاهش تعداد فرزندان در خانواده‌ها به‌طور مستقیم بر پویایی جمعیت، ساختار اجتماعی و اقتصادی جامعه تأثیر می‌گذارد. این وضعیت منجر به کاهش نیروی کار فعال، پیری جمعیت و تضعیف بنیان‌های اقتصادی می‌شود. علاوه بر این، تک‌فرزندی می‌تواند به افزایش فشارهای روانی بر کودکان، کاهش تعاملات اجتماعی و شکل‌گیری نسلی با توانمندی‌های محدودتر منجر گردد. از منظر فرهنگی، تک‌فرزندی می‌تواند به تضعیف هویت ملی و کاهش انتقال ارزش‌ها و سنت‌های فرهنگی از نسلی به نسل دیگر بیانجامد. در نتیجه، جوامعی که این روند را دنبال می‌کنند، ممکن است در آینده با بحران‌های هویتی و فرهنگی مواجه شوند.

برای مقابله با این چالش‌ها، لازم است سیاست‌های جامع‌تری اتخاذ شود که نه تنها به اصلاح نگرش خانواده‌ها نسبت به فرزندآوری بپردازد، بلکه فرهنگ تک‌فرزندی را نقد کرده و پیامدهای منفی آن را برای جامعه آشکار سازد. تشویق به فرزندآوری بیشتر، با تأکید بر اینکه "فرزند بیشتر، زندگی شادتری" می‌تواند به حفظ و تقویت انسجام اجتماعی و اقتصادی جامعه کمک کند. اجرای برنامه‌های فرهنگی و آموزشی برای افزایش آگاهی عمومی درباره اهمیت خانواده و پیامدهای کاهش جمعیت، از جمله گام‌های ضروری برای مقابله با روند رو به افزایش تک‌فرزندی است.

منابع

- آزادارمکی، تقی، ۱۳۹۳، جامعه شناسی خانواده ایرانی، جلد ۴، تهران: سمت.
- آزاد ملکی، تقی آینده (۱۳۸۹) «خانواده، ایرانی با کارگزاری آینده پژوهی مسائل خانواده»، تهران: مرکز تحقیقاتی استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام تهران.
- آیت‌اللهی، زهرا، (۱۳۹۵)، دانش خانواده و جمعیت، قم: معارف.
- ابراهیمی، قربانعلی و همکاران (۱۳۹۰)، «اوقات فراغت و عوامل اجتماعی موثر بر آن: مطالعه ی موردی شهرستان جویبار»، جامعه شناسی کاربردی، دوره ۲۲، شماره ۴۴.
- اطمیابی، اعظم (۱۳۸۶)، «روابط خویشاوندی و تاثیر آن بر زندگی اجتماعی»، پیوند، شماره ۳۳۰.
- بهمنش، فرشته و همکاران (۱۳۹۸)، «تبیین علل تک فرزندی در نگاه زنان: مطالعه کیفی»، اپیدمیولوژی ایران، دوره ۱۵، شماره ۳.
- پناهی، محمدحسین و منصوره زارعان (۱۳۹۱)، «سلامت خانواده و عوامل اجتماعی موثر بر آن»، علوم اجتماعی، شماره ۵۹.
- پناهی، علی احمد، (۱۳۹۵)، «نگاهی به فواید و آثار فرزندآوری و فرزندپروری در آموزه‌های دینی با رویکردی اخلاقی»، فصلنامه علمی ترویجی اخلاق، دوره جدید، سال ششم، بهار، شماره ۱۲.
- ترکان، راضیه (۱۳۹۶) «فرزندم تک است»، نشر حدیث عشق: تهران .
- جوکار، محبوبه و محمدمهدی صفورایی (۱۳۹۳)، «مدرنیته و تغییر سبک زندگی و کاهش جمعیت در ایران»، پژوهش نامه‌ی اسلامی زنان و خانواده، دوره ۲، شماره ۲.
- حسن زاده، صالح (۱۳۹۲)، «عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی»، دوره ۴، شماره ۱۵.
- خلیج آبادی فراهانی، فریده و حسن سرایی (۱۳۹۲)، «قصد تک فرزندی و تعیین کننده‌های آن در زنان و مردان در شرف ازدواج تهران»، مطالعات جمعیتی، دوره ۱، شماره ۱.
- رازقی نصر آباد، حجه بی بی و همکاران (۱۳۹۵)، «تجربه‌ی زیسته‌ی زنان شه‌ریار از تک فرزندی با تاکید بر چرایی و پیامدهای آن»، انجمن جمعیت شناسی ایران، شماره ۲۲.
- بوستان کتاب.
- ساطوریان، سید عباس، کارینه طهماسبیان، محمدرضا احمدی، (۱۳۹۳)، «مقایسه مشکلات رفتاری

کودکان در خانواده‌های تک‌فرزند و دو فرزند». روان‌شناسی و دین، سال هفتم، شماره سوم، پیاپی ۷۲، پاییز.

- سراقی، همایون و دیگران، (۱۳۹۴)، «مادر از نگاه اسلام و روان‌شناسی و تعیین مؤلفه‌های نقش مادری براساس متون دینی»، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، سال دوم، شماره چهارم، ص ۳۱-۴۳.

- سیاح، مونس و همکاران (۱۳۹۵)، «عوارض و پیامدهای پدیده‌ی تک‌فرزندی در زندگی مدرن»، همایش ملی خانواده و مسائل نوپدید، دانشگاه شهید مدنی، اهر.

- شاه‌آبادی، زهرا و همکاران (۱۳۹۴)، «بررسی نگرش نسبت به ادامه‌ی تحصیل پس از ازدواج و تاثیر آن بر تصمیم‌گیری درباره‌ی فرزندآوری: مطالعه زنان در شرف ازدواج شهرستان نیشابور»، علوم اجتماعی، شماره ۲۱.

- شاملو، سعید، (۱۳۸۶)، **بهداشت روانی**، چاپ نوزدهم، تهران: رشد.

- شفیع‌ی سروسرستانی، ابراهیم (۱۳۹۲)، «بایسته‌های تغییر سیاست جمعیتی با تأکید نقش رسانه‌ای»، معرفت. سال بیست و دوم شماره ۱۸۹، شهریور.

- شیخی، محمد تقی (۱۳۹۵)، «بررسی پیامدهای گرایش به تک‌فرزندی در گناباد»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا

- شیرزادی، صفر و همکاران (۱۳۹۶)، «عوامل موثر بر تحکیم بنیان خانواده»، در: پنجمین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روان‌شناسی، آسیب‌های اجتماعی فرهنگی ایران، تهران انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون.

- صالحان، حسنی (۱۳۹۸)، «آسیب‌شناسی تک‌فرزندی»، ره‌توشه، شماره ۹۸.

- طهرانی، محمد حسین، (۱۴۲۵ ق) «نکاحیه کاهش جمعیت ضربهای سهمگین بر پیکر مسلمین»، مشهد: انتشارات علوم و معارف اسلام.

- علاسوند، فریبا (۱۳۹۲)، زن در اسلام، قم: هاجر.

- قاسمی، صالح (۱۳۹۷)، «بازخوانی رابطه کاهش نرخ فرزندآوری با افزایش نرخ طلاق در ایران»، مطالعات اسلامی آسیب‌های اجتماعی، دوره ۱، شماره ۱.

- قدسی محمد، بلالی، اسماعیل و سعید عیسی زاده (۱۳۹۰)، «بازدارنده‌ها و تسهیل‌کننده‌های اجتماعی-اقتصادی طلاق»، مطالعات راهبردی زنان، پاییز، شماره ۵۳.

- کنعانی، محمدمبین و سعادت بخشی (۱۳۹۳)، «گسترش فردگرایی و مسئله‌ی کم‌فرزندآوری، مطالعه‌ای در رشت»، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، سال نهم، شماره ۱۸.

- مقدم، سوری (۱۳۸۸)، «فرزند سالاری یا کودک محوری»، گزارش، شماره ۲۱۳.

- موسوی، عالمه سادات، (۱۳۹۲)، «تربیت فرزند و آثار و برکات آن برای والدین»، مجله نامه جامعه، آذر و

دی، شماره ۷۰۱.

-مهدوی، محمدصادق و حسن غنیمتی، (۱۳۸۱)، «فرزندسالاری»، پژوهشنامه علوم انسانی، پاییز، شماره ۵۳.

- نژاد مقدم، محترم، (۱۳۹۴)، «اهمیت فرزندآوری سالم و به موقع و بیان مشکلات بدون فرزند و تک فرزندی»، ویژه نامه جمعیت خانه خوبان، پیاپی ۱۸، آبان.

- نایبی، هوشنگ و بهنام لطفی خاچکی (۱۳۹۴)، «تاثیر روابط و پیوندهای خویشاوندی بر میزان آسیب های اجتماعی در استان های کشور»، بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره ۶، شماره ۱.

-هراتیان عباسعلی، سید عباس ساطوریان (۱۳۹۴)، «بررسی تفاوت تعارض زناشویی، باورهای غیرمنطقی، روان بنه های ناسازگار اولیه و پایبندی های مذهبی والدین دارای یک یا چند فرزند»، روانشناسی و دین، سال هشتم شماره ۳.

-یوسفی، بهنوش و عطیه پورالعجل (۱۳۹۶)، «آسیب های تک فرزندی» در: همایش ملی روانشناسی کودک و نوجوان.